

Könyvszemle

Benedek pápa könyve Jézusról

Benedek pápa Jézusról szóló kötetének megjelenése különleges esemény a magyar közönség számára: egy pápa teológusi minőségben írt tudományos munkáját vehetjük kezünkbe. Voltak a Katolikus Egyház történetében más nagy tudósok is, akik pápa korukban tettek közzé jelentős műveket. Hogy csak néhány példát említsünk: Sinibaldo dei Fieschi már IV. Ince pápaként (1243-1254) fejezte be a IX. Gergely dekretális-gyűjteményéhez írott nagy kommentárját, melyet később a kánonjogászok mindig a pápa nevére hivatkozva, de természetesen a tudós szerzők sorában idéztek. XIV. Benedek pápa pedig évekkal pápává választása után, 1748-ban adta ki a *De synodo dioecetano* című, nagyhatású munkáját más fontos könyveihez hasonlóan. E kiadások címlapján szerzőként a pápa felvett neve áll, a szakirodalom is pápaként hivatkozik e szerzőjére, nem pedig korábban használt személynévén, Prospero Lambertiniként. A jelen kötet esetében – az eredeti német, illetve az olasz kiadás címlapján éppúgy, mint a magyar fordítás elején – szerzőként mind a korábbi személynév, mind a pápai név szerepel. Ennek oka lehet az is, amit az előszóban maga a szerző jegyez meg: a munkát még 2003-ban kezdte el, majd pápává választása után fejezte be (18-19. old.). A kötet egyébként címében is jelzi, hogy egy mű első része kíván lenni. Ha ennek a kötetnek a tematikáját tartjuk szem előtt, vagyis az előszó és a tudománytörténeti bevezetés után a fő részeket (1.

Jézus megkeresztelkedése; 2. Jézus megkísértései; 3. Isten országának evangéliuma; 4. A hegyi beszéd; 5. Az Úr imája; 6. A tanítványok; 7. A példabeszédek üzenete; 8. A nagy jánosi képek; 9. Két fontos mérföldkő Jézus útján: Péter hitvallása és a színeváltozás; 10. Jézus kijelentései önmagáról), akkor nyilvánvalóvá válik, hogy a következő részben Jézus szenvedéséről, haláláról, feltámadásáról kerül majd szó, de a szerző ígérete szerint a gyermekségtörténetre is szándékozik kitérni (19. o.).

Benedek pápa könyvében arról ír, aki számára és az egész Egyház számára is a legtöbbet jelenti: Jézus Krisztusról. Ám a könyv címe mégsem a Krisztus jelző, vagyis a felkent, a Messiás címét említi, hanem a Názáretiről beszél. Magának a címnek a megválasztásában is érezhető tehát a történelmi Jézus megközelítésének szándéka. Ugyanakkor az egész mű gerincét az a meggyőződés alkotja – és minden bizonnyal ennek kifejezése a szerző legfőbb szándéka –, hogy a történelmi Jézus nem választható el attól, akit a XX. században sokan *a hit Krisztusának* neveztek. És valóban, Benedek pápa munkája benne áll a XX. századi bőséges Jézus-irodalomnak a sodrában. Eleinte, mondjuk a XIX. és XX. század fordulóján a Jézus-élete-kutatás jelezte a tudományos erőfeszítések egyik fővonulatát. Már 1916-ban Albert Schweitzer, az akkori strassburgi magántanár kísérletet tett a Jézus-élete-kutatás történelmi összefoglalására (Von Reimarus zu Wrede. Eine Geschichte der Leben-Jesu-Forschung). Ennek a kutatásnak a liberális irányzata Márk evangéliumából

indult ki, mely a szenvedés útja kinyilatkoztatásának kiindulópontját a Fülöp Cezaréájában elhangzó vallomás idejére teszi. Ez az a pillanat, mikor Péter megvallja felismerését, hogy Jézus a Messiás (Mk 8,29-30). Nem véletlen, hogy Benedek pápa könyve is külön alfejezetet szentel ennek a mozzanatnak (240-253. o.). A módszer természetesen, melyet W. Wrede (Das Messiasgeheimnis in den Evangelien, Göttingen 1901) és nyomában mások alkalmaztak, egyrészt nagy bizalmat fejez ki Márk elbeszélésének történelmi értéke iránt, másrészt pszichológiai reflexiók segítségével igyekszik a bibliai hagyományban szereplő és kritikailag megrostált többi anyagot a Márk-féle elbeszélés keretei közé illeszteni. E felfogást azonban már a XX. század elején több oldalról is megkérdőjelezték. Egyrészt Adolf Harnack már 1874-ben, habilitációs tézisében azt állította, hogy Krisztus életét nem lehet megírni, mivel az evangéliumokban csak a szóbeli hagyomány olyan összekapcsolt különálló darabjait találjuk, melyek „nem szolgáltatnak elegendő anyagot Jézus életének megírásához”. Ezen a vonalon halad tovább Wellhausen (Einleitung in die drei ersten Evangelien, Berlin 1905, 51), aki az evangéliumok irodalmi jellegére tekintettel lemond Jézus élettörténetének kritikai megírásáról, viszont mindez nem akadályozza meg abban, hogy egy *képet* rajzoljon Jézusról, aki „az Isten országának gondolatát a vallási szférába emelte”, és akinek életében „Isten olyan eleven valóság volt”, mint soha más ember életében. Ezt a Jézusról alkotott képet azonban más oldalról kezdték megingatni. J. Weiss már 1892-ben hangsúlyozta, hogy szerinte Jézus az Isten országát közvetlen közeli valóságnak fogta fel, és ebben az összefüggésben áll erkölcsi követelményeinek rendszere éppúgy, mint az a meggyőződése, hogy ő az Emberfia.

Ilyen előzmények után a formatörténeti módszert alkalmazó evangéliumkutatás még radikálisabb gondolatokat vetett fel. Az a felfogás, hogy az evangéliumok keretbe foglalt részlethagyományokat tartalmaznak, egyfelől szinte kizárni látszott Jézus élete és tanítása kronológiai bemutatásának lehetőségét, másfelől felhívta a figyelmet a hagyomány alakulására a hívő közösségekben. Ezzel felmerült annak kísértése, hogy lemondjanak Jézus bármiféle életrajzának rekonstruálásáról. Ilyen háttér esetén azonban Jézus tanításának bemutatása is igen nagy nehézségeket vetett fel, és fokozta annak igényét, hogy kritikai módszerekkel keressék a Bibliában a Jézusról szóló *legrégebbi* hagyományelemeket. Ezért a német nyelvterületen az 1920-as évektől már nem volt jelentős törekvés arra, hogy „Jézus életét” írják meg. Mégis többen részletes munkákat szenteltek Jézus bemutatásának. Ennek során csupán Rudolf Bultmann (Jesus, Tübingen 1926) szorítkozott arra, hogy kizárólag Jézus igehirdetéséből merítse anyagát. A formatörténeti megállapításokat nem követő szakirodalomban azonban, például J. Klausner 1922-ben héberül, majd 1930-ban német fordításban is megjelent munkájában (Jesus von Nazareth) más szempontok kerülnek előtérbe, például a zsidó párhuzamok. A 20-as évek során ismét Bultmann volt az, aki Jézus történetét mellőzve kutatásának tárgyául „a gondolatoknak azt az összességét” választotta, mely „a hagyomány legrégebbi rétegében található”. Bultmann szerint tehát nem szabad az Ősegyház igehirdetése, a kérügma mögé tekinteni, hogy egy „történelmi Jézust” rekonstruáljunk. Ezzel szemben ő kizárólag a „hit Krisztusára” összpontosítja figyelmét és eljut egészen addig a kijelentésig, hogy „nem a történelmi Jézus, hanem Jézus Krisztus, akit hirdettek, ő az Úr” (Glauben und Verstehen,

I, 5. kiad. Tübingen 1964, 208). A bultmanni tézis ellenhatásaként Joachim Jeremias, Rudolf Otto és mások teológiailag lényegesnek tartották a történeti Jézus alakjának és igehirdetésének kérdését. A XX. század közepétől azonban a különböző felekezetekhez tartozó biblikusok körében egyre világosabbá vált, hogy a történelmi Jézusra irányuló kérdést a hit szempontjából is fel kell tenni, továbbá hogy Jézus történetének viszonylagos homályából igenis jellemző vonások rajzolódhatnak ki igehirdetésének tartalmát illetően, „és hogy az egyetlen kategória, mely igényének megfelel... az, amelyet tanítványai tulajdonítottak neki, vagyis, hogy ő a Messiás” (E. Käsemann, *Exegetische Versuche und Besinnungen I*, 3. kiad. Göttingen 1964, 206, 213).

A történeti-kritikai kutatás egyrészt a hagyomány egyre kifinomultabb megismeréséhez vezetett, másrészt Jézus alakja, akire maga a hit irányul, sokak szemében elhalványodott. Az evangélisták és a forrásaik hagyományai mögött álló Jézus személyének rekonstrukciói azonban sokfélék voltak, s gyakran egymással egészen ellentétesre sikerültek.

Benedek pápa Jézus-ábrázolása egyrészt szem előtt tartja a történeti-kritikai módszer értékeit, másrészt számol annak határaival is. A szerző meggyőződése, hogy a történeti-kritikai módszer túlmutat önmagán és „belsőleg nyitott a kiegészítő módszerek felé”. A Szentírás vizsgálata során módszertani elvként tartja szem előtt az Amerikában az utóbbi 30 évben kidolgozott „kánoni egzegézis” programját, mely a legjobb tradícióknak megfelelően az egyes szentírási szövegrészeket az egyetlen Biblia egészének összefüggésében olvassa. Ezt a módszertani elvet a II. Vatikáni Zsinat *Dei verbum* kezdetű rendelkezésének 12. pontja is hangsúlyozza, hozzáfűzve, hogy ennek a Biblia egységében való értelmezésnek

a során szem előtt kell tartani az Egyház eleven hagyományát és a hit analógiáját is. A Szentírás egyes könyveinek szerzői „nem önálló írók a szó modern értelmében, hanem Isten népének történelmi alanyához tartoznak, amelyből kiindulva és amelyhez szólnak, s amely ekképpen valójában az íráskor 'szerzője', a szó mélyebb értelmében. Ám ez a nép sem önmagában áll, hanem tudja, hogy maga Isten vezet, és Isten szólítja meg, aki – emberek által és az emberek adottságain keresztül – az emberi szavak legmélyén beszél” (16. o.). Hogy Benedek pápa mennyire szem előtt tartja megközelítésében a Szentírás egységét, azt világosan jelzi egyrészt az általa idézett ószövetségi helyek sokasága (325-328. o.), másrészt az Újszövetség evangéliumokon kívüli részeire való hivatkozások, valamint a keresztény biblikusokon és teológusokon kívül az olyan szerzők bőséges és hangsúlyos idézése is, mint Jacob Neusner, akinek „A Rabbi talks with Jesus” (New York 1993, németül: München 1997) című munkáját gyakran és hangsúlyosan idézi. Ő maga a nyolc boldogság és a hegyi beszéd összefüggésében „a Messiás Tórájáról” beszél (vö. 95-116. o.). Benedek pápa Jézus-könyvének alapvető mondanivalója már az első kötet alapján világosan kirajzolódik: az evangéliumok Jézusa az igazi, a történelmi Jézus, vagyis a személyére épülő hit életének, egyéniségének és tanításának történelmi valósága nélkül nem alakulhatott volna ki, és nem állhatná meg a helyét.

Köszönet illeti Rokay Zoltánt, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának professzorát a pontos és stilszertartó fordításért. Ugyancsak elismerést érdemel, hogy a kiadó a kötethez járuló tudományos apparátust (irodalmi utalások: 293-303. o.) világos tipográfiával közölte és hozzá Sajgó Krisztián összeállításában rövidítések

és glosszáriumot is tartalmazó kiadói függelék csatol (305-324. o.). A kötetet a bibliai helyek mutatója (325-334. o.) és a tulajdonnevek mutatója (335-340. o.) zárja. Őszintén kívánjuk, hogy nyújtson ez a kötet biztos és vonzó ismeretet Jézus személyéről és láttassa hitelesen az Egyház meggyőződését szemé-

lyével kapcsolatban hívó és nem hívó olvasó számára egyaránt. (*Joseph Ratzinger, XVI. Benedek: A Názáreti Jézus. Első rész. A Jordánban való megkeresztelkedéstől a színeváltozásig*, Budapest: Szent István Társulat, 2007, 340 p.).

Erdő Péter

az MTA levelező tagja

HELYREIGAZÍTÁS • A *Magyar Tudomány* 2008/2. számában *Átalakulás és nem rendszerváltás?* címmel megjelent, Csehi Zoltán által készített könyvismertetésben az a téves állítás olvasható, hogy „a recenzált kötet [Jakab András–Takács Péter (szerk.): *A magyar jogrendszer átalakulása 1985/1990-2005. Jog, rendszerváltozás, EU-csatlakozás. I-II.* Gondolat Kiadó–ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2007, Budapest] alapjául szolgáló tudományos konferenciát Cs. Kiss Lajos szervezte”. A konferenciát a recenzóban írtakkal ellentétben a kötet szerkesztői, Jakab András és Takács Péter szervezték. A konferencián Cs. Kiss Lajos szekcióvezetőként működött közre.